

УДК 745.5:659.123(477):7.05:655.3

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.2.13>**Маслак Вікторія Ігорівна,**

аспірантка

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

ORCID ID: 0009-0000-9618-4542

viktoria.maslak96@gmail.com

ІСТОРИКО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧЕ ПІДГРУНТЯ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ УКРАЇНСЬКОЇ УПАКОВКИ (НА ПРИКЛАДІ РОЗРОБОК СТУДЕНТІВ ХДАДМ)

У статті досліджено історико-мистецтвознавче підґрунтя сучасного дизайну української упаковки, використовуючи приклади проєктів студентів Харківської державної академії дизайну і мистецтв (ХДАДМ). Зокрема, аналізуються роботи Марії Виноградової та Олени Двухглавової, які демонструють унікальне поєднання національних мистецьких традицій і сучасних дизайнерських рішень. Студентські роботи, що інтегрують етнодизайн та традиційні мотиви, можуть служити прикладом для створення сучасних екологічних пакувальних рішень, зберігаючи при цьому культурну ідентичність та спадщину. Розглянуто історичний контекст використання упаковки в Україні від давніх часів до сьогодення, акцентуючи увагу на значенні гончарства та інших традиційних ремесел у формуванні сучасних підходів до дизайну упаковки. Показано, що використання українських орнаментів і технік у сучасному дизайні упаковки сприяє збереженню національної культурної спадщини та підвищенню естетичної привабливості продукції. Дослідження підкреслює важливість культурної ідентичності в умовах глобалізації, демонструючи, як історичні мотиви можуть бути інтегровані в сучасний контекст для створення конкурентоспроможної продукції на міжнародному ринку. Дослідження також розглядає використання графічних елементів як засобу комунікації культурних цінностей. Розглянуто роль видатних українських митців, зокрема Георгія Нарбута, у формуванні національного стилю та вплив їх творчості на сучасних дизайнерів. У статті визначено перспективи подальших досліджень, включаючи аналіз впливу інших відомих українських художників на сучасний дизайн упаковки та вивчення методів підвищення екологічності пакувальних матеріалів.

Ключові слова: український дизайн упаковки, історико-мистецтвознавче підґрунтя, етнодизайн, сучасний дизайн, культурна ідентичність, екологічність.

Maslak Viktoria. HISTORICAL AND ARTISTIC FOUNDATIONS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN PACKAGING DESIGN (BASED ON THE PROJECTS OF KSADA STUDENTS)

The article investigates the historical and artistic foundations of contemporary Ukrainian packaging design, using examples of projects by students of the Kharkiv State Academy of Design and Arts (KSADA). Specifically, it analyzes the works of Maria Vinogradova and Olena Dvukhglavova, which demonstrate a unique combination of national artistic traditions and modern design solutions. Student projects that integrate ethno-design and traditional motifs can serve as examples for creating modern eco-friendly packaging solutions, preserving cultural identity and heritage. The historical context of packaging use in Ukraine from ancient times to the present is examined, with a focus on the importance of pottery and other traditional crafts in forming modern packaging design approaches. It is shown that the use of Ukrainian ornaments and techniques in contemporary packaging design helps preserve national cultural heritage and enhance the aesthetic appeal of products. The research highlights the importance of cultural identity in the context of globalization, demonstrating how historical motifs can be integrated into a modern context to create competitive products in the international market. The study also examines the use of graphic elements as a means of communicating cultural values. The role of prominent Ukrainian artists, such as Heorhii Narbut, in forming the national style and their influence on contemporary designers is discussed. The article outlines prospects for further research, including analyzing the influence of other well-known Ukrainian artists on contemporary packaging design and exploring methods to improve the sustainability of packaging materials.

Key words: Ukrainian packaging design, historical and artistic foundations, ethno-design, contemporary design, cultural identity, sustainability.

Вступ. Історико-мистецтвознавче підґрунтя сучасного дизайну української упаковки є важливою складовою розвитку національної ідентичності та культурної спадщини. Сучасний дизайн пакування розвивається під впливом глобалізаційних процесів, екологічних вимог та високих стандартів якості. Важливими аспектами стають не лише естетичні характеристики, але й функціональність та екологічність пакування. Український дизайн упаковки активно реагує на світові тенденції, інтегруючи історичні традиції та сучасні інновації, що забезпечує конкурентоспроможність та культурну ідентичність продукції на міжнародному ринку.

Матеріали та методи. Для дослідження історико-мистецтвознавчого підґрунтя сучасного дизайну української упаковки були використані як первинні, так і вторинні джерела. Первинні джерела включають аналіз конкретних проєктів студентів Харківської державної академії дизайну і мистецтв (ХДАДМ), зокрема робіт Марії Виноградової та Олени Двухглавової. Вторинні джерела охоплюють наукові статті, монографії та навчальні посібники, що стосуються розвитку дизайну упаковки та його культурних аспектів. Стаття «The Evolution of Packaging Design» (Designhill, 2018) аналізує історичний розвиток дизайну упаковки та його еволюцію під впливом різних культурних та економічних факторів [1]. Микита Ткаченко (2022) розглядає археологічні знахідки на Херсонщині, що підтверджують історичний контекст використання упаковки в давнину [2]. Мельник О. М. у своїй монографії «Правова охорона знаків для товарів і послуг в Україні» досліджує правові аспекти маркування товарів в історичному контексті [4]. Л. О. Іванова, В. П. Малих, О. П. Соколова в навчальному посібнику «Еволюція і дизайн торгових марок» аналізують історичний розвиток та сучасні тенденції в дизайні торгових марок [5]. Т. Б. Шилович у конспекті лекцій «Основи конструювання упаковок» розглядає технічні аспекти створення упаковок, що також важливо для розуміння їхнього дизайну [6]. Кагарлицький М. у статті «З глибин українських тисячоліть» [7], Оршанський Л. В. у праці «Декоративно

ужиткове мистецтво та етнодизайн» [8] та Боряк О. О. у книзі «Україна: етнокультурна мозаїка» [13] досліджують історичні корені українського мистецтва, етнокультурні аспекти, що впливають на сучасний дизайн упаковки. Бондар Л., Білецька А., Бокотей М. та ін. у книзі «Contemporary Ukrainian Crafts» досліджують сучасні інтерпретації традиційних ремесел в Україні [9]. Гулей О. В. у навчальному посібнику «Декоративно-прикладне мистецтво» розглядає техніки та матеріали декоративно-прикладного мистецтва, що є важливими для сучасного дизайну упаковки [10]. Подоляка Н. С. у конспекті лекцій «Історія реклами» досліджує розвиток рекламних стратегій, включаючи дизайн упаковки [11]. Бітаєв В. у збірнику «Вплив етномистецьких традицій на розвиток рекламної графіки в Україні» аналізує використання етнічних елементів у сучасному рекламному дизайні [12]. Телетов О. С., Шатова В. М. у статті «Упаковка як об'єкт інноваційного маркетингу» аналізують роль упаковки у маркетингових стратегіях [14]. Нагорна О. у книзі «Георгій Нарбут» досліджує творчість видатного українського графіка та його вплив на сучасний дизайн [15].

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному підході, що поєднує кількісні і якісні методи аналізу, та базується на принципах історизму, загального зв'язку та взаємозалежності. Кількісні методи включали статистичний аналіз даних про використання українських орнаментів у сучасному дизайні упаковки, якісні методи – контент-аналіз творів студентів ХДАДМ. Також було використано методи порівняльного аналізу для виявлення впливу історичних та культурних факторів на сучасний дизайн упаковки.

Результати. Упаковка, як елемент споживчої культури, має глибокі історичні корені, які беруть початок ще з давніх часів. Перші зразки упаковки були створені з природних матеріалів, таких як листя, кора дерев, гарбузи, шкури тварин, глина, каміння та інші. Це є лише припущеннями про ранні пакувальні матеріали, що використовувалися первісною людиною [1].

Зростання населених пунктів сприяло інноваціям і творчості. Люди навчилися виго-

товляти ящики з дерева, горщики та амфори з глини і опанували техніку плетіння. Зі шкур тварин почали виробляти міцніші сумки, а з рослинних волокон і листя плести кошики та мішки. Ці матеріали та технології не лише вдосконалили упаковку, але й покращили спосіб життя людей, дозволяючи зберігати їжу та урожай від несприятливих погодних умов і тварин, а також транспортувати продукти до населених пунктів і назад [1].

Сьогодні ці артефакти продовжують з'являтися під час археологічних розкопок. Наприклад, в Україні у 2022-му році під час будівництва укріплень на Херсонщині українські військові знайшли давні предмети, уламки римських амфор та глечиків [2]. Давні грецькі поселення на Херсонщині досліджували ще наприкінці XIX століття. Тоді археологи керувалися науковим інтересом, намагаючись дослідити якомога більше пам'яток. Нині ж головна мета – зберегти ці артефакти від нищення. Колекція амфор та інших стародавніх предметів зберігається в Херсонському краєзнавчому музеї [3].

У середньовіччі та ранньомодерний період упаковка набуває нових функцій, зокрема захисної та інформаційної. Виникають перші зразки маркування товарів, що допомагають ідентифікувати виробника та місце походження

продукту [4, с. 16]. У гільдіях кожен майстер мав свою унікальну торговельну марку, що забезпечувала визнання якості його продукції та асоціювалася з його іменем. З часом маркування товарів стало обов'язковим. Наприклад, перший закон про торговельні марки був прийнятий англійським парламентом у 1266 році. Цей закон, включений до Статуту, вимагав від пекарів маркувати свій хліб, щоб у разі недостатньої ваги було зрозуміло, хто несе відповідальність [5, с. 9–10].

У Німеччині застосовували різні клейма і позначки для маркування гончарних виробів, клеймування худоби та підтвердження права на землю. У Франції вже тоді існувало багато знаків, таких як релігійні символи, масонські знаки, грошові знаки, геральдичні символи та особисті знаки друкарів. У XV столітті, з розвитком друкарства, перші друкарі створювали власні знаки для захисту своїх видань від підробок, друкуючи їх на першій або останній сторінці книги [5, с. 10].

В Україні торговельні марки вперше почали використовуватися в гончарному виробництві та поступово поширилися серед інших ремісників, таких як ковалі, столяри та ювеліри (рис. 1). Використання торговельних марок і клейм існувало ще за часів Київської Русі [5, с. 11].

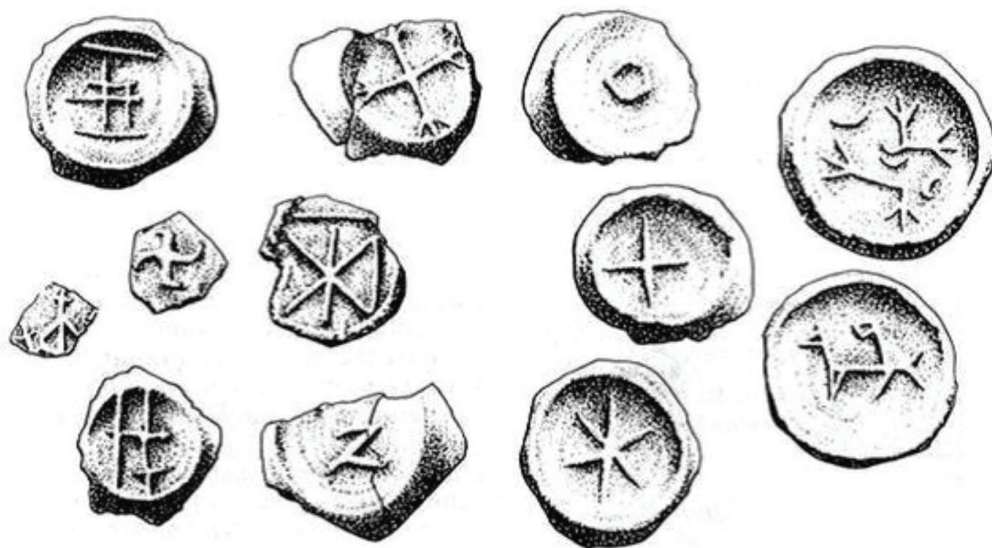

Рис. 1. Гончарні клейма в Київській Русі

У XVII–XVIII століттях, з розвитком торгівлі та індустріалізації, упаковка стає невід’ємною частиною товару. Виробники починають використовувати металеві та скляні контейнери, а також перші паперові упаковки. Наприклад, у Лондоні у XVII столітті почали продавати «патентовані» лікарські засоби, такі як еліксири, бальзами та пілюлі, у скляній тарі з етикетками. Це вважається початком сучасної упаковки. Промислове виробництво скляної тари розпочалося з винаходом процесу виробництва пресованого скла в 1824 році. Перший верстат для виробництва паперових пакетів з’явився в Пенсільванії в 1852 році. Така упаковка істотно полегшувала перенесення покупок, недоліком була низька міцність пакетів [6, с. 11–13].

Щодо гончарства в Україні, у XVII–XVIII століттях на територіях Гетьманщини та Поділля керамічне ремесло досягло нового розквіту. Після короткого періоду занепаду в XIV–XV століттях, з кінця XV століття почали з’являтися цехові організації гончарів. Стиль українського бароко вніс елементи стриманої декоративності та насиченості кольорів, що привели до появи оригінальних орнаментальних мотивів. Центри гончарства були розташовані по всій території України, відповідно до покладів гончарної глини [6, с. 9].

Сьогодні кераміка використовується для упаковки рідко, зазвичай для сувенірної продукції. Глиняні глечки, баньки та баклаги своєю формою нагадують сучасну скляну тару. Український глечик можна віднести до етнотайпу упаковки, оскільки він втілює традиційні форми і орнаменти, характерні для українського народного мистецтва [10, с. 97]. Використання глечика як упаковки для продукції підкреслює етнокультурну ідентичність та зберігає народні традиції. Таким чином, глечик, як елемент української культурної спадщини, відповідає визначенню етнотайпу, що включає використання традиційних народних форм і матеріалів для створення сучасних виробів [8]. Видання «Contemporary Ukrainian Crafts. Традиційні ремесла у сучасному виконанні» стверджує, що 2024 рік є розквітом нової епохи української культури, а саме народних художніх промислів, як кераміка, килимарство та гобелени, домашній текстиль, витинанка, різьблення по дереву,

свічкарство, меблі ручної роботи, гутництво, що є унікальними та самобутніми ремеслами з тисячолітніми традиціями [9, с. 21].

XIX століття ознаменувалося бурхливим розвитком промислового виробництва, що дало поштовх до створення масових зразків упаковки. З’являються перші бренди, а разом з ними і необхідність у розробці фірмового стилю, графічного оформлення упаковки та у юридичному захисті знаків індивідуалізації товару і товаровиробника. У цей період виникає феномен «рекламної упаковки», яка не тільки захищає товар, але й приваблює споживача своїм дизайном [11, с. 83–85; 4].

XX століття стає епохою справжнього прориву у сфері дизайну упаковки. Винаходяться нові матеріали, такі як пластик, алюмінієва фольга та композитні матеріали, що дозволяють створювати різноманітні форми та структури упаковки. З’являються нові техніки друку та декорування, що надають упаковці яскравих кольорів і складних графічних елементів. Також, після набуття Україною незалежності, стали популярними національні елементи дизайну в українській упаковці [7, с. 25]. За словами В. Бігасва, на упаковці початку XX століття, виконаній у так званому «народному стилі», активно використовувалися орнаментальні мотиви [12, с. 5–10].

Сучасний дизайн пакування розвивається під впливом глобалізаційних процесів, екологічних вимог та високих стандартів якості. Важливими аспектами стають не лише естетичні характеристики, але й функціональність та екологічність пакування. Український дизайн упаковки активно реагує на світові тенденції, інтегруючи історичні традиції та сучасні інновації, що забезпечує конкурентоспроможність та культурну ідентичність продукції на міжнародному ринку.

Одним із яскравих прикладів розвитку сучасного українського дизайну упаковки є проекти студентів Харківської державної академії дизайну і мистецтв (ХДАДМ). Їхні роботи демонструють унікальне поєднання національних мистецьких традицій та сучасних дизайнерських рішень. Вплив історико-мистецтвознавчого підґрунтя на їхню творчість додає українській упаковці особливого колориту та значущості.

Рис. 2. Проєкт «Івана Купала» студентки ХДАДМ Марії Виноградової

Зокрема, проєкт «Івана Купала» студентки ХДАДМ Марії Виноградової є прикладом глибокого розуміння історико-мистецтвознавчих аспектів та вміння інтегрувати національні традиції у сучасний дизайн (рис. 2). Цей проєкт відображає високу майстерність у поєднанні традиційних українських мотивів із сучасними дизайнерськими підходами, що забезпечує культурну ідентичність і естетичну привабливість упаковки.

Проєкт «Івана Купала» присвячений одному з найдавніших і найбільш колоритних свят української культури. Івана Купала святкують у ніч на 7 липня, коли молодь збирається на березі річок чи озер, щоб вшанувати давні обряди, пов'язані з водою, вогнем та травами [13].

Упаковка, розроблена Марією Виноградовою, має чітко виражені національні мотиви, що проявляються в використанні традиційних українських орнаментів і кольорів, які відображають настрій сезонних свят. Використання природних матеріалів та екологічних рішень підкреслює зв'язок з природою, що є ключовим елементом свята Івана Купала.

Виконані в стилі гравюри орнаментальні мотиви відображають традиції українського

народного мистецтва. Форма упаковки у вигляді шестикутників має символічне значення. Шестикутник (гексагон) часто асоціюється з гармонією, балансом і стабільністю. Побудований по колу орнамент має глибоке символічне значення. Коло в українській культурі символізує вічність, цілісність і циклічність життя. Використання такого орнаменту підкреслює зв'язок із природними циклами та багатовіковими традиціями. Паперова упаковка, що імітує екологічні матеріали, такі як деревина, є свідомим вибором, що підкреслює екологічність і стійкість продукту. Вона створює враження природного матеріалу, що відповідає сучасним тенденціям збереження навколишнього середовища. Використання паперу дозволяє легко переробляти упаковку, зменшуючи негативний вплив на екологію. На регіональному та місцевому рівнях необхідно зробити все, щоб утилізація упаковки була максимально ефективною [14, с. 18].

Ще однією значущою роботою, що відображає стилістику української графіки, є проєкт студентки Харківської державної академії дизайну і мистецтв (ХДАДМ) Олени Двухглавої (рис. 3). Цей проєкт включає три види упаковок: пляшку для узвару, пакет для

Рис. 3. Проект студентки ХДАДМ Олени Двухглавої

сушених груш («Сушка») та скляну банку для сушених фруктів («Вітамінка»).

На етикетці пляшки з узваром зображені жіночі фігури, що тримаються за руки, та елементи рослинного орнаменту. Ці образи відображають традиційні українські мотиви, які часто зустрічаються у народних вишивках та розписах. На пакеті для сушених груш представлено зображення дерева з плодами, образ сонця та жіночої фігури, виконане у стилі гравюри. Дерево символізує родючість і тісний зв'язок із природою. На банці «Вітамінка» зображені рослинні орнаменти та назва продукту, стилізовані під традиційну українську графіку.

Проект Олени Двухглавої демонструє глибоке розуміння і вміння використовувати українські культурні мотиви в сучасному дизайні упаковки. Використання традиційних орнаментів і символів не лише покращує естетичну привабливість упаковки, але й підкреслює її національну ідентичність. Техніка гравюри додає виробам унікальності та автентичності, що є важливим аспектом збереження культурної спадщини.

Дослідження показують, що більшість студентів при розробці сучасної упаковки

звертаються до української графіки через її багатий історичний і культурний зміст. Використання українських орнаментів та технік у сучасному дизайні упаковки дозволяє не лише зберегти традиції, але й інтегрувати їх у сучасний контекст. Це сприяє підвищенню естетичної привабливості та конкурентоспроможності продукції на ринку, забезпечуючи її культурну ідентичність і відповідність сучасним вимогам.

Студенти часто надихаються роботами Георгія Нарбута, який є ключовою фігурою в історії українського графічного мистецтва. Його роботи, виконані у стилі українського модерну, значно вплинули на розвиток української графіки та дизайну. Нарбут відомий своїми ілюстраціями, плакатами та оформленням книг, у яких активно використовувалися національні мотиви та символіка. Творчість Нарбута стала джерелом натхнення для багатьох сучасних українських митців, які прагнуть зберегти і розвинути національну культуру через свої роботи [15, с. 3–6; 15, 43–48].

Проект Олени Двухглавої є прикладом того, як сучасні дизайнери можуть використовувати історико-мистецтвознавче підґрунтя для створення унікальних і культурно значу-

щик виробів, що не лише відповідають сучасним вимогам, але й зберігають національну спадщину.

Висновки. Дослідження показало, що сучасний дизайн упаковки в Україні значною мірою спирається на багате історико-мистецтвознавче підґрунтя. Студенти Харківської державної академії дизайну і мистецтв активно використовують українські орнаменти та традиційні техніки у своїх проєктах, що дозволяє зберігати національні традиції та адаптувати їх до сучасних вимог ринку. Роботи Марії Виноградової та Олени Двухглавої демонструють успішне поєднання історичних мотивів із

сучасними дизайнерськими підходами, створюючи естетично привабливі та функціональні упаковки. Це підвищує конкурентоспроможність української продукції на міжнародному ринку та підкреслює її культурну ідентичність.

Подальші дослідження можуть зосередитися на аналізі впливу видатних українських митців на сучасний дизайн упаковки та вивченні взаємозв'язків між історичними традиціями й інноваційними технологіями. Також перспективним є дослідження методів підвищення екологічності упаковки та вивчення впливу етнодизайну на поведінку споживачів.

Література:

1. The Evolution of Packaging Design. Designhill, 2018. URL:<https://www.designhill.com/design-blog/the-evolution-of-packaging-design/>
2. Ткаченко М. Дзеркало тижня, 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/na-khersonshchini-pid-chas-budivnitstva-fortifikatsijnikh-sporud-znajshli-davnorimske-poselennja-.html>
3. Жарких Л. 900 років античної Греції на Херсонщині. BBC News Україна. Херсон, 2021. URL:<https://www.bbc.com/ukrainian/features-56040400>
4. Мельник О. М. Правова охорона знаків для товарів і послуг в Україні. Цивільно-правовий аспект: монографія. Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. 137 с.
5. Іванова Л. О., Малих В. П., Соколова О. П. Еволюція і дизайн торгових марок : навчальний посібник. Одеса : Астропринт, 2018. 10 с.
6. Шилович Т. Б. Основи конструювання упаковок: конспект лекцій, р. 1, з навчальної дисципліни з основ конструювання упаковок. Київ : КПІ ім. І. Сікорського, 2017. 57 с.
7. Кагарлицький М. З глибин українських тисячоліть // Підгора В., Ханко О. *Камінний спалах: Петро Печорний. Кераміка і графіка*. Київ: О. Ханко, 2007. 25 с.
8. Оршанський Л. В. Декоративно-ужиткове мистецтво та етнодизайн – традиції і сучасність у художньо-трудова підготовці майбутніх учителів трудового навчання. №1, 2000. 82 с.
9. Contemporary ukrainian crafts | традиційні ремесла у сучасному виконанні / Люсія Бондар та ін. Київ : SP Publishing, 2024. 272 с.
10. Гулей О. В. Декоративно-прикладне мистецтво: навчальний посібник. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. 152 с.
11. Історія реклами : конспект лекцій / укладач Н. С. Подоляка. Суми : Сумський державний університет, 2015. 193 с.
12. Бітаєв В. Вплив етномистецьких традицій на розвиток рекламної графіки в Україні. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. Вип. № 7 (18). Київ : Фенікс, 2015. 208 с.
13. Боряк О. О. Україна: етнокультурна мозаїка. Київ : Либідь, 2006. 326 с.
14. Телетов О. С., Шагова В. М. Упаковка як об'єкт інноваційного маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, №2, 2014. 20 с. <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>
15. Нагорна О. Георгій Нарбут; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. Харків : Фоліо, 2021. 121 с.

References:

1. Designhill. (2018). The Evolution of Packaging Design. Retrieved from <https://www.designhill.com/design-blog/the-evolution-of-packaging-design/>
2. Tkachenko, M. (2022). Na Khersonshchyni pid chas budivnytstva fortyfikatsiynykh sporud znayshly davnorimske poselennia [During the construction of fortifications in the Kherson region, an ancient Roman settlement was found]. *Dzerkalo Tyzhnia*. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/na-khersonshchini-pid-chas-budivnitstva-fortifikatsijnikh-sporud-znajshli-davnorimske-poselennja-.html>

3. Zharkyykh, L. (2021). 900 rokiv antychnoyi Hretsyyi na Khersonshchyni [900 years of ancient Greece in the Kherson region]. BBC News Ukraine. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56040400>
4. Melnyk, O. M. (2001). Pravova okhorona znakiv dlya tovariv i posluh v Ukrayini (tsyvilno-pravovyy aspekt): monohrafiya [Legal protection of trademarks and services in Ukraine (civil-law aspect): monograph]. Iripin: Akademiya DPS Ukrayiny.
5. Ivanova, L. O., Malykh, V. P., & Sokolova, O. P. (2018). Evolyutsiya i dyzayn torhovykh marok: navchal'nyy posibnyk [Evolution and design of trademarks: a textbook]. Odesa: Astroprint.
6. Shylovych, T. B. (2017). Osnovy konstruktsiyuvannya upakovok: konspekt lektsiy, r. 1, z navchal'noyi dystsypliny z osnov konstruktsiyuvannya upakovok [Fundamentals of packaging design: lecture notes, ch. 1, from the educational discipline on the basics of packaging design]. Kyiv: KPI im. I. Sikors'koho.
7. Kaharlyts'kyi, M. (2007). Z hlybyn ukrayins'kykh ty syacholit' // Pidgora V., Khanko O. Kamynny spalakh: Petro Pechor nyy. Keramika i hrafiika [From the depths of Ukrainian millennia // Pidgora V., Khanko O. Stone flash: Petro Pechor nyy. Ceramics and graphics]. Kyiv: O. Khanko.
8. Orshans'kyi, L. V. (2000). Dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo ta etnodyzayn – tradytsiyi i suchasnist' u khudozhnyoo trudoviy pidhotovtsi maybutnikh uchyteliv trudovoho navchannya [Decorative applied arts and ethno-design – traditions and modernity in the artistic labor training of future teachers of labor education]. No.1.
9. Bondar, L., Bilets'ka, A., Bokotey, M., Istomina, H., Kosyts'ka, Z., Solovey, T., & Yamborko, O. (2024). Contemporary Ukrainian Crafts: Tradytsiyni remesla u suchasnomu vykonanni [Contemporary Ukrainian Crafts: Traditional crafts in modern performance]. Kyiv: CP Publishing.
10. Huley, O. V. (2010). Dekoratyvno-prykladne mystetstvo: navchal'nyy posibnyk [Decorative-applied art: a textbook]. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka.
11. Podolyaka, N. S. (2015). Istoriya reklamy: konspekt lektsiy [History of advertising: lecture notes]. Sumy: SumDU.
12. Bitaiiev, V. (2015). Vplyv etnomystets'kykh tradytsiy na rozvytok reklamnoyi hrafiiky v Ukrayini [The influence of ethnographic traditions on the development of advertising graphics in Ukraine]. *Aktual'ni problemy mystets'koyi praktyky i mystetstvoznachoyi nauky* [Current issues of artistic practice and art history science], 7 (18). Kyiv: Feniks.
13. Boryak, O. O. (2006). Ukrayina: etnokul'turna mozaika [Ukraine: ethnocultural mosaic]. Kyiv: Lybid'.
14. Teletov, O. S., & Shatova, V. M. (2014). Upakovka yak ob'yekt innovatsiyynoho marketynhu [Packaging as an object of innovative marketing]. *Marketing i menedzhment innovatsiy*, 2, 20. Retrieved from <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>
15. Nahorna, O. (2021). Heorhiy Narbut; khudozh.-oformlyuvach O. A. Huhalova-Myeshkova [Heorhiy Narbut; artist-designer O. A. Huhalova-Myeshkova]. Kharkiv: Folio.